

Colecția Viața în Hristos
Pagini de Filocalie

6

Sfântul Calist I, patriarhul Constantinopolului

**OMILII LA SCHIMBAREA LA FAȚĂ,
ÎMPOTRIVA LUI GREGORAS**

Colecția „Viața în Hristos. Pagini de Filocalie”
este coordonată de Pr. dr. Dragoș Bahrim

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CALIST, patriarh al Constantinopolului

Omilii la schimbarea la față, împotriva lui Gregoras /
Sfântul Calist I, Patriarhul Constantinopolului ; trad. din lb.
greacă veche de Laura Enache ; stud. introd. de Constantin
Paidas, tradus în lb. română de Emanuel Dumitru ; ed.
îngrij., bibliografie, note și indici de pr. Dragoș Bahrim ;
carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan,
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. - Iași : Doxologia, 2017
Conține bibliografie. - Index
ISBN 978-606-666-657-2

- I. Enache, Laura (trad.)
- II. Paidas, Constantin (pref.)
- III. Dumitru, Emanuel (trad.)
- IV. Bahrim, Dragoș (ed. șt.)

28

*Foto coperta I: Cruce, absida altarului Bisericii San Apollinare in Classe (sec. VI),
Ravenna, fragment dintr-o reprezentare a Schimbării la Față.*

Colecția Viața în Hristos
Pagini de Filocalie

6

Sfântul Calist I, patriarhul Constantinopolului

**OMILII LA SCHIMBAREA LA FAȚĂ,
ÎMPOTRIVA LUI GREGORAS**

Traducere din limba greacă veche
de Laura Enache

Studiu introductiv de Constantin Paidas,
tradus în limba română de Emanuel Dumitru

Ediție îngrijită, note, bibliografie și indici
de Pr. Dragoș Bahrim

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA
Iași, 2017

CUPRINS

Lista de abrevieri	7
Sfântul Calist I, patriarhul Constantinopolului și disputa sa cu Nichifor Gregoras (Constantin Paidas).....	11
Sfântul Calist I, patriarhul Constantinopolului, Omilii la Schimbarea la Față, împotriva lui Gregoras (traducere de Laura Enache)	61
Omilia I	
Împotriva nelegiuitului Gregoras și a adepților lui	63
Omilia a II-a	
Învățatură dogmatică împotriva lui Gregoras și a învățătorului lui	73
Omilia a III-a	
Împotriva lui Gregoras și a celor de un cuget cu el	93
Omilia a IV-a	
A aceluiși, împotriva lui Gregoras	103
Omilia a V-a	
A aceluiși, împotriva lui Gregoras	113
Omilia a VI-a	
Împotriva lui Gregoras	121
Omilia a VII-a	
Împotriva lui Gregoras	131
Omilia a VIII-a	
Împotriva lui Gregoras	139
Omilia a IX-a	
A Preasfântului Patriarh ecumenic, kyr Calist, rostită împotriva lui Gregoras, că atribuie Bisericii rușinea iconoclastă și hulește împotriva dumnezeieștii lumini	147
Anexe	159
Bibliografie	163
Indice de referințe scripturistice	181
Indice de nume proprii	184

Listă de abrevieri

AB – *Analecta Bollandiana*

AgB – *Αγιορειτική Βιβλιοθήκη*

Beyer, H.V., „Eine Chronologie” – H.V. Beyer, „Eine Chronologie der Lebensgeschichte des Nikephoros Gregoras”, *JÖB* 27, 1978, pp. 127-155

BF – *Byzantinische Forschungen*

BSHAcRoum – *Academie Roumaine, Bulletin de la section historique*

Byz – *Byzantion. Revue internationale des études byzantines*, Bruxelles, 1, 1924 –

BZ – *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig, 1892 –

Calist I, *Βίος Γρηγορίου του Σιναΐτου* – A. Delikari, *Άγιος Γρηγόριος ό Σιναΐτης. Η δράση και η συμβολή του στη διάδοση του ήσυχασμού στα Βαλκάνια. Η σλαβική μετάφραση του Βίου του κατά τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο*, Tesalonic, 2004, pp. 312-348

Sf. Calist I, *Împotriva lui Gregoras* – C. Paidas, *Οι κατά Γρηγορά ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντι-νουπόλεως Καλλίστου Α΄*, Κριτική Έκδοση [Βυζαντινή Φιλοσοφία και Θεολογία 1], Atena, 2013

CCSG – *Corpus Christianorum Series Graeca*, Turnhout, 1977-

CrSt – *Cristianesimo nella storia. Ricerche storiche esegetiche teologiche*

CShB – *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*

DSp – *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique*, Paris, 1932 -

DTC – *Dictionnaire de théologie catholique*, Paris, 1903 –

ΕΕΒΣ – *Έπετηρίς Έταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*

ΕΕΘΣΠΑ – *Έπιστημονική Έπετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*

ΕΦ – *Έκκλησιαστικός Φάρος*

ΕΟ – *Echos d’Orient*

- ΘΗΕ – Θρησκευτική και Ήθικη Ἐγκυκλοπαιδεία, I-XII, Ατένα 1962–1968
- D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄* – D. Gonis, *Το συγγραφικόν ἔργον τοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Ατένα, 1980
- GRBS – *Greek, Roman and Byzantine Studies*
- GSPC – *Glasnik Srpske pravoslavne Crkve*
- R. Guiland, *Essai sur Nicephore Gregoras* – R. Guiland, *Essai sur Nicephore Gregoras. L’homme et l’oeuvre*, Paris, 1926
- H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία* – H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμική γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ.1, Ατένα, 2¹⁹⁹¹, τ.2, Ατένα, 1992, τ.3, 1994
- Ioan, *Cantacuzino, Ἱστορία* = Ioan Cantacuzino, *Ἱστορία*, in G. Fatouros, T. Krischer (eds.), *Geschichte. Johannes Kantakuzenos*, Stuttgart 1982
- JGO N.F. – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*
- JÖB – *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*
- LdM – *Lexikon des Mittelalters*
- LThK – *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1-10, Freiburg, 2¹⁹⁵⁷⁻¹⁹⁶⁸
- MedSt – *Medieval Studies*
- Nichifor Gregoras, *Ρωμαϊκή Ἱστορία* – Νικηφόρος Γρήγορος, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, in Schopen, I. Bekker, *Historia Romana [CSHB]*, vol. I-III, Bonn, 1829-1855
- ODB – A.P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 vol., Oxford University Press, 1991
- OstkSt – *Ostkirchliche Studien*
- G. Ostrogorsky, *Geschichte* – G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinische Staates*, München³, 1963
- PG – *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, ed. J.-P. Migne, 1-161, Paris, 1857–1866
- PL – *Patrologiae cursus completus, Series latina*, ed. J.-P. Migne, Paris, 1844-1880
- PLP – *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, ed. E. Trapp et al., Viena, 1976,-
- PO – *Patrologia Orientalis*
- RBL – *Rečnik na bālgarskata literature*
- RSBS – *Rivista di studi bizantini e slavi*
- SVTQ – *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, New York, 1, 1952
- TRE – *Theologische Realenzyklopädie* –

J.-L. van Dieten, *Nikephoros Gregoras* – J.-L. van Dieten, *Nikephoros Gregoras, Rhomäische Geschichte, Historia Rhomaike*, vol. 1-6, Stuttgart, 1973-2007

P. Vlahakos, *Νικηφόρος Γρηγοράς* – P. Vlahakos, *Ο βυζαντινός λόγιος Νικηφόρος Γρηγοράς. Η προσωπικότητα και το έργο ενός επιστήμονα και διανοουμένου στο Βυζάντιο τον 14^ο αιώνα*, Tesalonic, 2008

ZRVI – Zbornik Radova Vizantološkog Instituta

Sfântul Calist I, Patriarhul Constantinopolului și disputa sa cu Nichifor Gregoras

Viața și opera patriarhului Calist I al Constantinopolului

Una dintre personalitățile care au exercitat un rol principal în viața Bisericii și în evenimentele care au marcat viața bisericească în secolul al XIV-lea a fost Calist I, patriarhul Constantinopolului. Contribuția sa la viața bisericească și, în general, la cea publică a Imperiului, a fost foarte bogată și însemnată, distingându-se nu numai prin spiritul său luminat, dar și prin dragostea față de Biserică, sensibilitatea față de problemele sociale, interesul față de situația politică generală a Imperiului și prin preocuparea sa ferventă de a contribui la înălțarea morală și duhovnicească a locuitorilor *cetății de nume creștin purtătoare*.

Toate cunoștințele noastre despre viața sa, începând cu perioada tinereții până la sfârșitul vieții sale, sunt legate în chip nemijlocit de cursul activității sale în cadrul Bisericii¹. Un vâl de tăcere acoperă timpul și locul nașterii sale și nu

¹ Pentru o prezentare generală a vieții și operei patriarhului Calist I, vezi S. Eustratiades, „Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κάλλιστος ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ”, *ΕΦ* 8, 1911, pp. 112-137; E. Kourilas, „Τὸ κέντρον τῶν ἀρχαίων ἡσυχαστῶν, ἡ Σκήτη τοῦ Μαγουλᾶ ἐν Ἄθῳ καὶ ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ὁ Α'”, *ΑγΒ* 18, 1953, pp. 127-134, 199-207, 275-282; 19, 1954, pp. 15-22; P. Syrku, *K istorii ispravlenija knig v Bolgarii v XIV veke*, t. 1/1, *Vremja i žizn patriarcha Evfimija Ternovskago*, Sankt-Petersburg, 1898, Londra, 1972², pp. XL-LXVII, 71-75; S. Papadopoulos,

dispunem de nici o informație despre părinții săi și despre anii copilăriei în afară de presupunerea relativ sigură că trebuie să se fi născut în ultima decadă a secolului al XIII-lea².

Norul de necunoaștere care acoperă viața patriarhului Calist începe să se risipească din momentul în care aflăm că acesta l-a cunoscut pe Sfântul Grigorie Sinaitul³. În perioada în care Sfântul Grigorie Sinaitul a ajuns în Sfântul Munte, tânărul Calist îmbrăcase deja schima monahală și se nevoia

„Κάλλιστος ὁ Α'”, *ΘΗΕ*, 7, 1965, pp. 264-265; *PLP* 5, lema nr. 10434; D. Gonis, *Κάλλιστος Α*, pp. 22-23 *et passim*; *ODB*, t. 2, art. „Kallistos I'”, 1095; C. Hannick, „Patriarch Kallistos als Hymnograph”, *JÖB* 40, 1990, pp. 331-348; H. Vourouzidis, *Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κάλλιστος Α'*, Serres, 2002; N. Papadimitriou-Doukas, „Κάλλιστος Α' καὶ Ἅγιον Ὅρος”, *Θεολογία* 74, 2003, pp. 721-729; A. Delikari, *Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης*, pp. 31-63 *et passim*; Theologos, Mitropolit de Serres și Nigrita, „Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κάλλιστος Α'”, în volumul: Eustathios de Monemvasia și Sparta, Arhim. T. Lambrinakos, A. Anestidis (eds.), *Ἀντίδωρον τῷ μητροπολίτῃ Μεσσηνίας Χρυσοστόμῳ Θεμέλῃ*, Kalamata, 2006, pp. 205-226; C. Paidas, *Ψευδοπροφῆτες, μάγοι καὶ αιρετικοὶ στο Βυζάντιο κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα. Ἐπτὰ ἀνέκδοτες ομιλίες τοῦ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α'* [Κείμενα Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας 6], Atena, 2011, pp. 31-45 *et passim*.

² O importantă sursă de informații, care însă nu se distinge întotdeauna prin obiectivitate și măsură, despre viața și personalitatea patriarhului Calist I, este opera lui Nichifor Gregoras, care a fost unul dintre cei mai mari adversari ai lui Calist I în cadrul controversei isihaste. De asemenea, suficiente informații primim și din două biografii pe care însuși patriarhul Calist le-a scris despre Sfântul Grigorie Sinaitul (editată de A. Delikari) și despre Sfântul Teodosie din Târnovo (ed. Zlatarsky). Faptul că Sfântul Nicodim Aghioritul îl identifica în mod eronat în *Filocalia* sa pe patriarhul Calist cu Calist II Xanthopoulos arată cât de sărăcăcioase sunt informațiile de care dispunem despre viața și activitatea acestuia.

³ Pentru o introducere generală în viața și în opera Sfântului Grigorie Sinaitul, a se vedea, cu titlu ilustrativ: J. Bois, „Grégoire le Sinaïte et l'hésychasme à l' Athos au XIVe siècle”, *EO* 5, 1901-1902, pp. 65-73; V. Laurent, „Gregorios Sinaïtes”, *LThK* 4, 1960, 1214-1215; S. Papadopoulos, „Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης”, *ΘΗΕ* 4, 1964, pp. 703-707; J. Darrouzès, „Gregoire le Sinaïte”, *DS* 6, 1967, 1011-1014; *PLP* 2, lema nr. 4601; K. Ivanova, „Grigorij Sinait'”, *RBL* 1, 1976, pp. 285-286; D. Balfour, „Saint Gregory of Sinai's

în viața călugărească la Schitul Magula, care aparținea Mănăstirii Iviron și se afla vizavi de Mănăstirea Filotheou⁴.

Calist, care atunci era deja inițiat în învățătura isihastă⁵ de către monahii Isaia, Corneliu și Macarie de la Schitul

Life Story and Spiritual Profile", *Θεολογία* 53/1, 1982, pp. 30-62; *idem*, „The Works of Gregory the Sinaïte", *Θεολογία* 53/2, 1982, pp. 417-429, 53/4, 1982, pp. 1102-1118, 54/1, 1983, pp. 153-183; H.V. Beyer, *Gregorios Sinaïtes Werke. Einleitung, kritische Textausgabe und Übersetzung*, Viena, 1985; G. Podskalsky, „Gregorios Sinaïtes", *TRE* 14, 1985, pp. 206-209; *idem*, „Gregorios Sinaïtes", *LThK*, 1995, 1025-1026; C. Hannick, „Gregorios Sinaïtes", *LdM* 4, 1989, p. 1691; A. Rigo, „La vita e le opera di Gregorio Sinaïta", *CrSt* 10, 1989, pp. 579-607; *idem*, „Gregorio il Sinaïta", în C.G. Conticello, V. Conticello (eds.), *La théologie byzantine et sa tradition*, t. 2 (XIIIe-XIXe s.), Turnhout, 2002, pp. 35-122; E. Hisamatsu, *Gregorios Sinaïtes als Lehrer des Gebetes*, Altenberge, 1994; A. Delikari, *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης. Η Δράση και η Συμβολή του στη Διάδοση του Ησυχασμού στα Βαλκάνια*, Tesalonic, 2004; H.V. Beyer, *Kallist, Patriarch Konstantinopolja, Zitie i dejatelnost ije vo cvjatih otcha nasheto Grigorija Sinaïta*, Kr. Izdanie, Ekaterineburg, 2006.

⁴ Calist I, *Βίος Γρηγορίου του Σιναΐτου*, 22, 7-13; E. Kourilas, „Τὸ κέντρον τῶν ἀρχαίων ἡσυχαστῶν, ἡ Σκήτη τοῦ Μαγουλά ἐν Ἄθω καὶ ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ὁ Α΄", *ΑγΒ* 18, 1953, pp. 127-134, 199-207, 275-282 și *AB* 19, 1954, pp. 15-22; J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachrysanthou, V. Kravari, H. Métrévéli, *Actes d'Iviron, Actes de l'Athos*, vol. IV, Paris 1995, 5; P. Hristou, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθωνικὴ Πολιτεία- ἱστορία, τέχνη, ζωή*, Atena, 1987, p. 66; D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, 22, pp. 325-327.

⁵ Din uriașa bibliografie despre mișcarea isihastă, vezi J. Bois, „Les Hésychastes avant le XIVe siècle", *EO* 5, 1901-1902, pp. 1-11; *idem*, „Grégoire le Sinaïte et l' hésychasme à l' Athos au XIVe siècle", *EO* 5, 1901-1902, pp. 65-73; I. Hausherr, „La méthode d'oraison hésychaste", *Orientalia Christiana*, 9/2, 1927, 36; F. von Lilienfeld, „Der athonitische Hesychnasmus des 14. und 15. Jahrhunderts im Lichte der zeitgenössischen russischen Quellen", *JGO N.F.* 6, 1958, pp. 436-448; *idem*, „Hesychnasmus", *TRE* 15, 1986, pp. 282-289; G. Podskalsky, „Zur Gestalt und Geschichte des Hesychnasmus", *OstkSt* 16, 1967, pp. 15-32; *idem*, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865-1459*, München, 2000; J. Meyendorff, *Byzantine Hesychnasm: Historical, Theological and Social Problems. Collected Studies*, [Variorum Reprints], Londra, 1974; V. Dentakis, „Ἐπὶ συμβολικὰ κείμενα περὶ Ἡσυχασμοῦ", *ΕΕΘΣΠΑ* 22, 1975, pp. 713-784; V. Fidas, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, t. 2, Atena, 1983, pp. 190-227.

Magula, l-a rugat pe Sfântul Grigorie Sinaitul să îl inițieze în treptele mai înalte ale isihasmului. Atunci dascălul și ucenicul s-au legat prin puternice legături de apreciere și iubire reciprocă. Când Sfântul Grigorie Sinaitul a călătorit prima dată către Paroria⁶, Calist l-a însoțit pentru a nu se lipsi de prețioasa îndrumare duhovnicească a acestuia.

Pe parcursul călătoriei și în timpul șederii la Paroria, Sfântul Calist a avut ocazia să dobândească experiența nemijlocită a greutăților cu care se confrunta Sfântul Grigorie Sinaitul în lucrarea sa. Totodată, desigur, a putut să constate și profunda dragoste pe care o nutreau pentru acesta ucenicii săi⁷. Aceste experiențe din timpul călătoriei și al șederii la Paroria vor constitui mulți ani mai târziu fundamentul pentru alcătuirea vieții dascălului său, Sfântul Grigorie.

După experiența acestei călătorii, Sfântul Calist a revenit la Schitul Magula, unde și-a continuat nevoița duhovnicească în tradiția isihastă pentru încă 28 de ani. Acolo, în anul 1340, a fost hirotonit, numele lui fiind adăugat în lista ieromonahilor Mănăstirii Iviron. După un anumit număr de ani, în care, cu siguranță, Sfânta comunitate a Mănăstirii Iviron va fi recunoscut meritele Sfântului Calist și înălțimea sa duhovnicească, acesta a fost ales egumen⁸.

În anul 1340, Sfântul Calist a semnat ca ieromonah al Schitului Magula *Tomosul aghioritic, Despre cei ce se liniștesc cu evlavie*⁹. Textul *Tomosului* a fost alcătuit de Sfântul Grigorie

⁶ Determinarea geografică exactă a localității Paroria a preocupat cu intensitate comunitatea științifică, formulându-se o mulțime de păreri în acest sens. Acest subiect, precum și întreaga bibliografie aferentă, este prezentat în mod detaliat din perspectivă critică de A. Delikari în lucrarea sa *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης*, pp. 149-195.

⁷ Calist I, *Βίος Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου*, 22, pp. 15-16.

⁸ Calist I, *Βίος Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου*, 11 (22,22); D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, p. 22; art. „Kallistos I”, *ODB*, t. 2, 1095.

⁹ D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, p. 22.

Palama însuși¹⁰, în acesta expunând învățătura despre isihasm, pe care o fundamenta pe texte din Sfânta Scriptură și din lucrările Părinților Bisericii. Un punct central al *Tomului* era distincția dintre *harul necreat al lui Dumnezeu și ființa inaccesibilă a Acestuia*. După Sfântul Grigorie Palama, darurile

¹⁰ Pentru o primă abordare a învățăturii și a operei Sfântului Grigorie Palama, vezi M. Jugie, „Palamas Gregoire”, *DTC* 11, 1932, 1737-1776; H. Schaeder, „Das Glaubensbekenntnis des Gregor Palamas (+1359). Seine theologische und kirchenpolitische Bedeutung”, *Θεολογία* 27/2, 1956, pp. 283-294; *PLP* 9, lema nr. 21546; J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959; J. Meyendorff, *A Study of Gregory Palamas*, Crestwood-New York, 1974; K. Ware, „The Hesychasts: Gregory of Sinai, Gregory Palamas, Nicolas Cabasilas”, în volumul C. Jones, G. Wainright, E. Yarnold, *The Study of Spirituality*, Cambridge, 1986, pp. 250-254; G. Martzelos, „Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς και η νεώτερη δυτική θεολογία”, în *Πρακτικά του Θεολογικού Συνεδρίου*, Tesalonic, 1986, pp. 215-227; D. Balfour, „Was St. Gregory Palamas St. Gregory the Sinaite's Pupil?”, *SVTQ* 28/1, 1987, pp. 115-130; R. D'Antiga, *Gregorio Palamas e l'esicasmò: un capitolo di storia della spiritualità orientale*, Milano, 1992; D. Koutsouris, *Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς και η αντιησυχαστική κακοδοξία του ΙΔ' αιώνα*, Atena, 1996; *idem*, *Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς. Σπουδή του βίου και του έργου του*, Atena, 2004; S. Yangázoglu, *Κοινωνία θεώσεως. Η σύνθεση Χριστολογίας και Πνευματολογίας στο έργο του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά*, Atena, 2001; A. Rigo (ed.), *Gregorio Palamas e oltre: studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Firenze, 2004; G. Papademetriou, *Introduction to St. Gregory Palamas*, Massachusetts, 2004; I. Polemis, „Gregorio Palamas e la spiritualità athonita dell'epoca: esperienze soprannaturali e loro contesto”, în S. Chialà, L. Cremaschi, A. Mainardi (eds.), *Il Cristo trasfigurato nella tradizione spirituale ortodossa, Atti del XV Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa (Bose, 16-19 settembre 2007)*, Bose, 2008, pp. 293-333; J. Blackstone, „Reading Denys in Late Byzantium: Gregory Palamas's approach to the theological categories of «apophasis» and «union and distinction»”, în E. Russell (ed.), *Spirituality in late Byzantium: essays presenting new research by international scholars*, Newcastle, 2009, pp. 45-56; L. Bianchi, *Monasteri icona del mondo celeste: la teologia spirituale di Gregorio Palamas*, Bologna, 2010; Y. Rotman, „The miracles of Gregory Palamas by Philotheos Kokkinos”, în P. Stephenson (ed.), *The Byzantine World*, London-New York, 2010, pp. 236-247.

Duhului Sfânt trec prin trup în sufletul omului, desigur, dacă acesta s-a curățit de păcat prin Botezul de viață făcător și cu condiția să se roage lăuntric cu *trezvie*. Prin decizia de a semna *Tomosul* Sfântului Grigorie Palama, monahii aghioriți mărturiseau în realitate faptul că își asumau în mod deplin învățătura isihastă și mărturiseau faptul că îl susțineau pe Sfântul Grigorie Sinaitul, care se lupta cu dârzenie să descopere înșelarea teologică pe care o conțineau concepțiile eretice ale lui Varlaam din Calabria¹¹, Grigorie Achindin¹² și Nichifor Gregoras¹³. Când Sfântul Grigorie Sinaitul a călătorit pentru a doua oară la Paroria, Sfântul Calist a ales să rămână la Schitul Magula și să își continue acolo nevoiața duhovnicească¹⁴. În aceeași perioadă însă s-a declanșat un puternic război civil¹⁵ între locotenența imperială care conducea

¹¹ Referitor la Varlaam din Calabria, vezi G. Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ καὶ ἡ φιλοσοφία εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα*, Tesalonic, 1959; *PLP* 2, lema nr. 2284; R.E. Sinkewicz, *The doctrine of the knowledge of God in the initial discussions between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas*, Oxford, 1979; *idem*, „The Doctrine of the Knowledge of God in the Early Writings of Barlaam the Calabrian”, *MedSt* 44, 1982, pp. 181-242; D. Cassiano, *Barlaam Calabro: l'umana avventura di un Greco d'Occidente*, Lungro, 1994; A. Fyrigos (ed.), *Barlaam Calabro: l'uomo, l'opera, il pensiero: atti del convegno internazionale, Reggio Calabria, Seminara, Gerace, 10-12 dicembre 1999*, Roma, 2001.

¹² Despre personalitatea și activitatea lui Grigorie Achindin, vezi V. Fanourgakis, „Ἄγνωστα ἀντιπαλαμικά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου”, *Κληρονομία*, 4, 1972, pp. 285-302; J.S. Nadal, „La critique par Akindynos de l'hermeneutique patristique de Palamas”, *Istina*, 19, 1974, pp. 297-328; A. Hero-Constantinides, *The Letters of Gregory Akindynos*, Washington D.C., 1983; J.C. Nadal, *La résistance d'Akindynos à Grégoire Palamas*, vol. I-II, Leuven, 2006.

¹³ Referitor la personalitatea, viața și opera lui Nichifor Gregoras a se vedea *infra*, pp. 24-36.

¹⁴ Calist I, *Βίος Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου*, 11 (22, 7-13); *Φιλοκαλία*, t. 4, p. 195; D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, pp. 50-51.

¹⁵ Referitor la războiul civil care a izbucnit după moartea lui Andronic al III-lea Paleologul între Ioan Cantacuzino și Ioan al V-lea Paleologul, vezi G. Ostrogorsky, *Geschichte*, pp. 420-422.

în numele urmașului minor al tronului, Ioan al V-lea Paleologul¹⁶ (1340-1391), și Ioan Cantacuzino¹⁷ (1347-1354).

Conflictul dintre locotenența, în fruntea căreia se afla Ana de Savoia¹⁸, văduva lui Andronic al III-lea¹⁹ și mama lui Ioan al V-lea, și Ioan Cantacuzino, a atins punctul culminant atunci când acesta a fost numit de către adversarii săi politici dușman al neamului, deși suferise răni foarte severe pe câmpul de luptă, unde se luptase din toate puterile să îi

¹⁶ În general despre Ioan al V-lea Paleologul, vezi O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Varșovia, 1930; J. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey, 1969, pp. 1-83; F. Tinnefeld, „Kaiser Ioannes V. Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356-1358”, *RSBS*, 1, 1981, pp. 259-271; P. Katsoni, *Μία επταετία κρίσιμων γεγονότων: Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρονίκου και Ιωάννη Ε' των Παλαιολόγων*, Κέντρον Βυζαντινών Έρευνών [Βυζαντινά κείμενα και μελέται 33], Tesalonic, 2002.

¹⁷ În general despre Ioan Cantacuzino, a se vedea G. Weiss, *Ioannes Kantakuzenos-Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch - in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1969; A.P. Kazhdan, „L'Histoire de Cantacuzene en tant qu'oeuvre littéraire”, *Byz.*, 50, 1980, pp. 279-335; K.P. Todt, *Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und der Islam: politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz* [Religionswissenschaftliche Studien 16], Würzburg, 1991; D.M. Nicol, *The reluctant emperor: a Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*, Cambridge-New York, 1996.

¹⁸ Cu referire la Ana de Savoia, a se vedea F. Dölger, „Zum Kaisertum der Anna von Savoyen”, *BZ*, 38, 1938, pp. 193-196; G. Ostrogorsky, *Geschichte*, pp. 420-421, 427-428, 441; D. Nicol, S. Bendall, „Anna of Savoy in Thessalonica: The numismatic evidence”, *Revue numismatique*, 6, 1977, pp. 87-102; D.M. Nicol, *Οι Βυζαντινές Δεσποσύνες. Δέκα Πορτρέτα: 1250-1500*, Atena, 1996, pp. 139-160.

¹⁹ Ca primă abordare a personalității și vieții lui Andronic al III-lea Paleologul, a se vedea U.V. Bosch, *Kaiser Andronikos III Palaiologos*, Amsterdam, 1965; D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Londra, 1972, pp. 159-192; C. Kyrris, „Continuity and Differentiation in the Régime Established by Andronicus III after his Victory of 23/24 v. 1328”, *ΕΕΒΣ*, 43, 1977-1978, pp. 278-328.

îndepărteze pe dușmanii Imperiului. Reacția lui Ioan Cantacuzino a fost imediată și pe măsură. În ziua de 26 octombrie 1341 s-a autoproclamat împărat, însă a continuat să recunoască drepturile lui Ioan al V-lea la tron și să îi pomenească atâta pe acesta, cât și pe mama lui, Ana, înaintea numelui său.

Situația defavorabilă pentru soarta Imperiului, generată de acest al doilea război civil, bineînțeles că nu putea lăsa indiferentă comunitatea Sfântului Munte. Pagubele produse de această confruntare armată au fost foarte numeroase; mijloacele militare insuficiente, de care mai dispunea Imperiul pentru apărarea în fața pericolelor externe, erau consumate împotriva lui însuși într-un moment în care turcii profitau cât puteau de această ocazie pentru a pătrunde în viața Imperiului și a dobândi teritoriu stabil și un rol politic durabil²⁰. Totodată, războiul civil a dus la concentrarea populației de la sate în centrele orășenești, fapt care a avut ca rezultat distrugerea economiei agrare și concentrarea bogăției în mâinile câtorva oameni²¹. În perioada în care se dezlănțuia războiul civil, Sfântul Calist a fost numit conducătorul unei comisii delegate de comunitatea Sfântului Munte în scopul restabilirii păcii, plecând în anul 1342 la Constantinopol. Din păcate această inițiativă nu a avut roadele sperate, însă Sfântul Calist, prin atitudinea pe care a avut-o pe parcursul desfășurării misiunii, s-a făcut respectat și îndrăgit de ambii pretendenți ai puterii²². Eficiența și virtuțile sale ca reprezentant

²⁰ V.C. Cafadar, *Ανάμεσα σε δύο κόσμους. Η κατασκευή του ὀθωμανικῶ κόσμου*, Atena, 2008, p. 54.

²¹ G. Ostrogorsky, *Geschichte*, pp. 421-422.

²² Referitor la acest aspect, vezi D.Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, 22. Deosebit de însemnată este opinia lui F. Tinnefeld, „Faktoren des Aufstieges zur Patriarchenwürde im späten Byzanz“, *JÖB* 36, 1986, pp. 89-115 (mai ales, pp. 110-111), care a susținut că favoarea pe care i-a arătat-o împăratul Ioan Cantacuzino Sfântului Calist în 1350, când s-a stins din viață patriarhul Isidor I și tronul patriarhal trebuia să fie ocupat, se datora rolului important pe care l-a avut Sfântul Calist în timpul misiunii de împăcare din 1342.

al comunității athonite în misiunea de pace din 1342 au făcut ca el să fie numit de către monahii aghiorți membru al unei comisii care din 1342 până în 1345 și-a asumat sarcina de a-i combate pe ereticii bogomili²³, care în acea perioadă pătrunseseră și acționau până și în Athos. Printr-o circumstanță nefastă, Sfântul Calist a fost luat prizonier de pirați turci, însă în cele din urmă a fost eliberat, după ce comunitatea monahală a Muntelui Athos a dat piraților o sumă de bani, drept despăgubire²⁴.

Un moment însemnat pentru Sfântul Calist a fost în anul 1350, când, din porunca împăratului Ioan Cantacuzino a fost trimisă din capitală o corabie la Mănăstirea Iviron, unde se afla Sfântul Calist în acea perioadă, pentru a-l aduce la Constantinopol în scopul de a-i urma la tronul patriarhal patriarhului Isidor (1347-1350)²⁵. Alegerea și întronizarea patriarhului Calist I s-a făcut în ziua de 10 iunie 1350. În prima perioadă a patriarhatului său (1350-1353), Sfântul s-a dedicat lucrării de înălțare morală a clerului și a credincioșilor. Totodată a arătat în mod clar că este susținător al Sfântului Grigorie Palama și al facțiunii isihaste și a exercitat o critică severă la adresa lui Nichifor Gregoras, care ajunsese conducător al adversarilor isihasmului²⁶.

În ziua de 28 mai a anului 1351, a fost convocat în palatul de la Vlaherne un nou sinod sub președinția împăratului

²³ Ca primă documentare referitor la erezia bogomililor, vezi S. Runciman, *The Medieval Manichee*, Cambridge, 1947; D. Obolensky, *The Bogomils*, Cambridge, 1948; *idem*, *The Bogomils: a study in Balkan neo-Manichaeism*, New York, 1978; M. Loos, *Dualist Heresy in the Middle Ages*, Praga, 1974.

²⁴ În legătură cu această neplăcută experiență a Sfântului Calist, vezi V. Mošin, „Sv. patrijarh Kalist i Srpska Crkva”, *GSPC* 9, 1946, pp. 192-206 (mai exact, p. 194); D. Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, pp. 22, 110-111, 325.

²⁵ Vezi Ioan Cantacuzino, *Ιστορία*, 4.16.3.105.23- 4.16.3.106.7; Nichifor Gregoras, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 2,871,6-2,873,17; D.Gonis, *Κάλλιστος Α΄*, 22.

²⁶ În general despre Nichifor Gregoras, vezi *infra*, pp. 24-36.

Ioan al V-lea Paleologul și a patriarhului Calist I pentru a se stabili corectitudinea concepțiilor Sfântului Grigorie Palama referitor la distincția dintre *firea dumnezeiască neîmpărtășibilă* și *lucrările necreate, împărtășibile, ale lui Dumnezeu*. Cu toate că în sesiunea finală a sinodului a fost acceptată corectitudinea învățaturii Sfântului Grigorie Palama, reacția aprinsă a lui Nichifor Gregoras față de deciziile sinodului l-a obligat pe împăratul Ioan al V-lea să convoace un alt sinod în iulie 1351, care s-a încheiat și el cu adoptarea concepțiilor Sfântului Grigorie Palama și condamnarea lui Varlaam din Calabria, a lui Nichifor Gregoras și a lui Grigorie Achindin²⁷.

În anul 1353, a apărut o nouă criză între moștenitorul legal al tronului, Ioan al V-lea Paleologul, și Ioan Cantacuzino. În această confruntare, patriarhul Calist nu l-a susținut pe Ioan Cantacuzino, cu toate că, în fond, acestuia îi datora ajungerea sa la cinstea bisericească cea mai înaltă, ci și-a exprimat în mod deschis susținerea pentru Ioan al V-lea Paleologul, care era și urmașul legitim la tron. În tumultul războiului civil care avusese loc cu aproape zece ani înainte, Ioan Cantacuzino încheiase alianță cu turcii pentru a-și întări forța militară. Astfel, când la sfârșitul anului 1352 s-a confruntat din nou cu Ioan al V-lea, a reușit să-l învingă. Prima sa grijă după această victorie a fost să-și consolideze dinastia la tron. Din acest motiv l-a proclamat împărat alături de el pe fiul său, Matei, și i-a cerut patriarhului Calist I să săvârșească

²⁷ Referitor la evenimentele care au avut loc la aceste sinoade, vezi Ioan Cantacuzino, *Ιστορία*, 4.23.3.166.3-4.23.3.171.14; Nichifor Gregoras, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 2,905,7-2,1031,3; de asemenea, vezi G. Papamihail, *Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμάς Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ἡθικο-πατρολογικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος*, Sankt-Petersburg-Alexandria, 1911, pp. 134-140; A. Papadakis, „Gregory Palamas at the Council of Blachernae”, *GRBS* 10, 1969, pp. 333-342; E. Hristoforidis, *Οἱ ἡσυχαστικὲς ἐρίδες κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα*, Tesalonic, 1993², pp. 85-104; D. Koutsouris, *Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς. Σπουδὴ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του*, Atena, 2004, pp. 115-128.